

Årringen 2016–2017

Annual Review No 20–21 of The Arboretum &
Botanical Gardens, University Museum of
Bergen, The University of Bergen

ISSN: 0809-5213

Journal home page:

<https://www.uib.no/universitetshagene/66488/%C3%A5rringen>

Årringens botanisk-etymologiske språkspalte

Lønnetreets mange navn

Tor Jan Ropeid, Institutt for fremmedspråk, Universitetet i Bergen, postboks
7805, 5020 Bergen (e-post: tor-jan.ropeid@uib.no)

To cite this article: Ropeid, T.J. 2018. – Årringens botanisk-
etymologiske språkspalte – Lønnetreets mange navn. –
Årringen 2016–2017 (20–21): 231–235.

Published May 2018

Årringens botanisk-etymologiske språkspalte

Lønnetreets mange navn

Tor Jan Ropeid, Institutt for fremmedspråk, Universitetet i Bergen, postboks 7805, 5020 Bergen (e-post: tor-jan.ropeid@uib.no)

I denne utgaven av *Årringen* settes søkelyset på lønn i bergenstraktene. I denne sammenheng er det ikke unaturlig å ta en titt på lønnetreets navn både i norsk og andre europeiske språk. Vi oppdager fort at bildet er forvirrende, og at lønnetreet figurerer under mange forskjellige navn. Disse navnene kan samles i tre hovedgrupper: **lønn** er det nesten helt dominerende navnet i norsk, svensk og dansk. Det er også nært beslektet med tilsvarende navn i de slaviske språk; i den andre gruppen finner vi **maple**, som ved første øyekast bare synes å være knyttet til engelsk; den naturlige representanten for den tredje gruppen er treets latinske navn **acer**, som er lett gjenkjennelig i italiensk *acero* og spansk *arce*. Andre språk har navn som tilsynelatende skiller seg fra det vi finner i disse tre hovedgruppene, f.eks. fransk *érable* og tysk *Ahorn*. Som vi skal se, hører også det tyske og franske navnet til den tredje gruppen, men når man er stilt overfor den moderne formen, er det språklige slektskapet ikke umiddelbart innlysende. Nøkkelen

I *Acer*, lønneslektens vitenskapelige navn, finner vi sannsynligvis en henvisning til de spisse bladflikene som er et karakteristisk trekk hos de fleste lønneartene. Her representert ved *Acer saccharum*, sukkerlønn (foto: Bjørn Moe, 26.09.2007).

til forståelsen av de tre gruppene ligger på mange måter i det tyske språkområdet hvor alle tre grupper er representert i et forvirrende og broket mangfold. At det er mulig å skaffe seg en oversikt over bruke av navnene i tysk, skyldes først og fremst det nærmest utrolige arbeidet som ble utført for å lage et tysk språkatlas. Atlasets detaljerte kart over lønnetreets tyske navn er satt sammen av opplysninger fra 48 369 steder i det tyske språkområdet slik dette fremsto i 1939. Fordrivelsen av rundt 14 millioner tyskere fra de tidligere tyske østområdene og andre deler av Øst-Europa etter den annen verdenskrig gjør at språkatlasets også dokumenterer ord og uttrykk som ikke lenger er levende i tysk språk.

Når vi ser på lønnens navn, er det verdt å merke seg at det i folkespråket vanligvis ikke finnes noe klart skille mellom de forskjellige lønneartene. Dette kommer til og med til syne i den vitenskapelige navngivingen. Både spisslønnen (*Acer platanoides*) og platanlønnen (*Acer pseudoplatanus*) har fått navn som viser til bladenes likhet med platan (*Platanus*): *platanoides* kan oversettes med 'platanlignende' (suffikset *-oides* brukes for å angi likhet), mens *pseudoplatanus* betyr 'falsk platan'. Når også de vitenskapelige navnene betydningsmessig ligger så tett opp til hverandre, er det kanskje ikke så rart å forstå at heller ikke folkespråkene alltid har funnet det bryet verdt å skille de forskjellige lønnene fra hverandre. De språklige forholdene som ligger til grunn for lønnens navn i forskjellige språk, er til dels ganske kompliserte. Denne artikkelen nøyer seg med å gi en forholdsvis enkel oversikt over de forskjellige lønneavnene og går ikke inn på de mer spissfindige lingvistiske sidene ved navnene.

LØNN

Trenavnet *lønn* er det enerådende navnet i norsk og svensk. I dansk finnes både *løn* og *ær* (om det siste se nedenfor) og *aborn* som lånord fra tysk. I moderne dansk er *løn* med litteraturen blitt spredt over hele landet. Dette er et gammelt trenavn som har formen *hlynr* i det gamle norrøne språk. Den fremlydende *h*-en, som vi også finner i gammelengelsk *hlyn* og islandsk *hlynur*, forsvinner i nyere norsk, jf. f.eks. norr. *hljóð* (= ljød / lyd) eller *bringr* (= ring). Den urgermanske formen kan rekonstrueres til **hlu-ni-*. Det germanske ordet har en parallell i de slaviske språk som alle har former med *kl*, f.eks. russisk *klen*. De slaviske språkene gjenspeiler den indoeuropeiske ordstammen **klen-*. I de germanske språkene blir den opprinnelige *k*-en i den såkalte germanske lydfor skyvningen regelmessig forskjøvet til *h*.

Innenfor denne navnegruppen finnes det på det tyske språkområdet svært mange dialektnavn: *lön(e)*, *len(e)*, *lon(e)*, *lein(e)baum*, *linbom* og et mylder av varianter av disse. Alle disse er i stor grad knyttet til de østlige deler av det historiske tyskspråklige området; *lön(e)* har sin hovedforekomst i østlige deler av Holstein mellom Østersjøkysten og Hamburg, de andre er først og fremst knyttet til de delene av de tidligere tyske østområdene som i dag hører til Polen og Russland: *lon(e)*, *len(e)* i Pommern (den siste formen fantes i tyske språkkøyer så langt sør som på Balkan) og *lein(e)baum*, *linbom* i Øst-Preussen. Det finnes noen fåtallige belegg for navn fra denne gruppen også i de vestlige delene av Tyskland, men i all hovedsak er navnegruppen knyttet til de nå

forsvunne østligste delene av det tyske språkområdet. Sammen med lønnens navn i de slaviske språk er det ikke urimelig å anta at de språklige forholdene kan ses på som en parallell til spisslønnens østlige utbredelse.

ACER

Dette er både lønnens vitenskapelig og klassisk latinske navn. Til grunn for navnet ligger antakelig en indoeuropeisk stamme **ak-* med betydning 'skarp', 'spiss', noe som rimeligvis viser til de spisse bladflikene som er så karakteristiske for mange lønnearter. Stammen finner vi igjen i gresk *ákastos*. Det er verdt å merke seg at både gresk og latin har former med *n*: gresk *ákarna* og latin *acernus*. Det siste er opprinnelig et stoffadjektiv ('av lønn'), men finnes også belagt som betegnelse på treet. At det finnes former med og uten *n*, er viktig for å forstå de tyske formene. *Aborn* er i dag det normerte tyske navn på lønn. Dette er et gammelt ord i tysk med tallrike belegg allerede i gammelhøytysk. Den urgermanske formen kan rekonstrueres til **aburna*. I likhet med norrønt *hlynnr* er en opprinnelig *k* blitt forskjøvet til *h* i den germanske lydforskyvningen. Det synes rimelig å se navnet i sammenheng med former med *n* utvidelse i andre språk. Ved siden av *Aborn* har tysk et mangfold av dialektord uten *n*: *Acher*, *Ähre*, *Ahor*, *Are* og tallrike andre. Det er ikke usannsynlig at den betydningsmessig nærmest uforståelige formen *Aborn* kan ha hatt en større gjennomslagskraft gjennom at folkespråket har oppfattet navnet som en gjenspeiling av lønnefruktens form. Med litt fantasi kan fruktene ses på som horn. En parallell til den tyske varianten *Ähre* er dansk *ær*, som ennå er utbredt i moderne dansk. Disse formene må føres tilbake til urgermansk **ahir*. Gjennom en såkalt *i*-omlyd har en stavelse med *a* foran en påfølgende *i* gått over til *e*.

Innledningsvis berørte vi fransk *érable* som i motsetning til lønnenavnene i andre romanske språk ved første øyekast ikke synes å være avledet av *acer*. Det viser seg imidlertid at heller ikke det franske navnet kan fornekte sitt opphav i latin. Navnet føres tilbake til senlatin *acerabulus* som dukker opp på åttehundretallet. I tidlig fransk er ordet belagt som *arable*, *erauble*, *érable* siden det 13. århundre. Latin *acerabulus* lar seg på sin side ikke forklare helt tilfredsstillende. En mulig forklaring er at det er satt sammen av *acer* og *arbor* (lønn + tre) eller at det dreier seg om en sammensetning av *acer* og et gallisk ord. Det er vanskelig å si hvilken forklaring som er korrekt.

MAPLE

Engelsk har valgt et helt annet ord enn tysk *Aborn* og nordgermansk *lønn*. I moderne engelsk er navnet *maple*. Dette navnet er med stor sikkerhet kommet til England da angelsakserne invaderte England på 400-tallet. Det engelske navnet (gammelengelsk *mapoldre*, *mapuldre*) er en variant av gammelnedertysk *mapulder* og viser tydelig angelsaksernes opphav i Nord-Tyskland. I nedertysk finner vi navnet i dag som *Mäpel(er)*, *Mäpelaborn* og da brukt om naverlønn (*Acer campestre*). Da angelsakserne erobret England, var naverlønnen den eneste lønnearten som vokste der, noe som gjør det engelske navnet enda lettere å forstå. I Tyskland er det beslektede navn *Maßholder* mye

Lønnens karakteristiske dobbeltfrukt ('neser') blir ofte brukt i barneleker, som disse hos Acer japonicum 'Aconitifolium' (foto: Bjørn Moe, 26.09.2007).

vanligere og finnes spredt over hele Tyskland. I likhet med *Aborn* brukes *Maßholder* om alle lønnearter. Ordet har gitt opphav til mye spekulasjon. Det synes rimelig å anta at *maple* og *Maßholder* har et fellestysk opphav *matolder. I nedertysk er *t*-en blitt til *p* under innflytelse av en etterfølgende *d*. I høytysk blir *t* mellom vokaler regelmessig til *ss* i den høytyske lydforskyvningen (jf. norsk *ete* og tysk *essen*). I gammelhøytysk finnes derfor former som *mazzaltra* og *mazzoltra* som er lett gjenkjennelige i dagens *Maßholder*. I orddannelsen finner vi et gammelt suffiks *der* eller *ter*, som ble brukt for å lage trenavn. Andre eksempler på dette er *Wacholder* (einer) og *Holunder* (hyll). En ofte brukt forklaring på *Maßholder* er at ordet opprinnelig kan ha betydd 'mattre'. Førsteleddet passer lydlig til gammelnedertysk *mat* (det samme ordet som norsk *mat*). Til grunn skulle i så fall ligge at saltede naverlønnblad i tidligere tider ble konservert på samme måte som når man lager tysk surkål. Moderne lingvister stiller seg imidlertid noe tvilende til denne koblingen mellom trenavnet og ordet *mat*.

Ved siden av disse navnegruppene finnes det også en rekke navn som særlig er blitt brukt av barn. Den ene vingen av lønnens dobbeltfrukt kan klemmes fast på nesen, slik at en kan få en flott neseforlengelse. På tysk viser ordet *Nasenbaum* ('nesetre') til dette. Dobbeltfrukten kan også festes på nesen som en liten lorgnett, noe som på tysk har gitt opphav til navn som *Brillenbaum* ('brillette') eller *Zwickerbaum* (*Zwicker* = lorgnett).

I vinden flyr frukten av gårde som en propell eller helikopterrotor. I mange norske dialekter kalles dette for en *pillefykert*. Mens Stavanger ennå var en by dominert av her-

metikkindustrien, fikk dette ordet en ny betydning. Alle siddiser av min generasjon kan ennå med den største letthet brette et lite papirfly, en pillefygert, av hermetikk-etiketter.

Litteratur

- Bjordvand, H./Lindeman, O. L. 2007. – *Våre arveord*. – Rev. og utv. utg. Oslo.
- Falk, H. S./Torp, A. 1910. – *Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch*. – Heidelberg.
- Fægri, K. 1960. – *Norges planter*. – Oslo.
- Genaust, H. 1996. – *Etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennamen*. – 3. utg. Hamburg.
- Høeg, O. A. 1976. – *Planter og tradisjon*. – 3. oppl. Oslo, Bergen, Tromsø.
- Kluge, F. 2002. – *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. – 24. oppl., Berlin, New York.
- Lange, J. 1960. – *Ordbog over Danmarks plantnavne*. – København.
- Lloyd, A./Springer, O./Lühr, R./Purdy, K. 1988 – 2014. – *Etymologisches Wörterbuch des Alt. hochdeutschen*. – Göttingen.
- Marzell, H. 1943–1958. – *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen*. – Leipzig.
- Mitzka, W. 1950. – *Der Ahorn. Untersuchungen zum deutschen Wortatlas*. – Gießen.
- Orel, V. 2003. – *A Handbook of Germanic Etymology*. – Leiden, Boston.
- von Wartburg, W. 1983. – *Französisches etymologisches Wörterbuch*. – Basel.